

яка характеризується заниженим рівнем самооцінки, низький рівень прояву саморегуляції поведінки, конфліктністю, зниженням комунікативних можливостей. Це не дає їм можливості досягти рівня соціально-психологічної адаптації;

• діти-сироти, що залишилися без батьківського піклування, зможуть успішно адаптуватися у сучасному суспільстві лише тоді, коли самі будуть активною, соціально зрілою та відповідальною особистістю.

Список використаних джерел

1. Вихованці інтернатів про себе і своє життя / О. М. Балакірева, Т. В. Бондар, Н. П. Дудар та ін. – К.: Укр. ін-т соц. досліджень. – Кн. 1. – 2000. – 134 с.
2. Кізь О. Б. Особливості самоставлення вихованців інтернатних закладів / О. Б. Кізь // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка. – К., 2002. – Т. IV. – Ч. 3. – С. 78-86.
3. Науменко Г. І. Соціальна адаптація дітей сиріт раннього віку / Г. І. Науменко // Педагогіка і психологія. – 1999. – № 3. – С. 66-71.

Л. Дейниченко, канд. пед. наук, доц.

Донбасский государственный педагогический университет, Славянск

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛИЗАЦИИ ПОДРОСТКОВ ОБУЧАЮЩИЕСЯ В УЧРЕЖДЕНИЯХ ИНТЕРНАТНОГО ТИПА

В статье раскрыты проблемы социализации детей в условиях интернатного учреждения, а также влияние этих условий депривации на психическое развитие личности подростка. Экспериментальным исследованием выявлено, что подросткам из интернатных учреждений свойственны такие показатели, как принятие самого себя как личности, социальная изолированность, агрессивное поведение, тревожность, фрустрация, несформированность коммуникативных навыков. Такие психологические качества влияют приводят к возникновению деформации социализации личности. Предложено проведение социотерапии как эффективного способа успешной адаптации подростков к социальным условиям.

Ключевые слова: социализация, социальная адаптация, ресоциализация, личность подростка, депривация, интернатное учреждение, социотерапия.

L. Deynichenko, Ph. D. Assoc. Prof.

Donbass State Pedagogical University, Slovyansk

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS SOCIALIZATION OF ADOLESCENTS STUDYING IN RESIDENTIAL CARE

In article was discussed the problem of children's socialization in foster home conditions, and the effect of deprivation conditions on the psychological development of adolescents. By an experimental approach was revealed, that the adolescents from the foster home have such measures as rejection of himself as an individual, social isolation, aggressive behavior, anxiety, frustration, lack of communication skills. That promotes deformation of socialisation. The sociotherapy proposed to perform as effective way of successful adaptation of adolescents to the social conditions.

Keywords: socialization, social adaptation, resocialization, personality of teenager, deprivation, foster home, sociotherapy.

УДК 159.947:2-144.5

М. Єсип, асист.

Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів

ОБРАЗ БОГА ЯК ПРЕДИКАТОР СПОСОБІВ ДОЛАННЯ ТРУДНОЩІВ

З'ясовано, що образ Бога виступає предикатором вибору стратегій додання життєвих труднощів. Переважання в уяві віруючої особи образу люблячого Бога пов'язане з прагненням активно впливати на розв'язання проблемної ситуації. Конструювання образу байдужого Бога вказує на те, що людина займає пасивну позицію очікування того, що труднощі зникнуть самі. Якщо в індивіда відсутнє чітке уявлення про Бога, йому важко визначитися стосовно вибору копінг-стратегій.

Ключові слова: образ Бога, світські копінг-стратегії, релігійні копінг-стратегії, віруючі.

Постановка проблеми. На території України, згідно з результатами дослідження Центру Разумкова, переважна більшість населення (78 % опитаних) сповідує християнство [7]. При цьому кількість українців, які вірять у Бога, за останні десять років збільшилась на 13 %. Оскільки життя сучасних людей сповнене різноманітних випробувань, вони часто замислюються над тим, чи Бог, якого вони вважають милосердним, посилає їм важкі ситуації задля гартування їхньої сили волі, а, можливо, він є жорстоким суддею, який карає їх за гріхи. Знаходячи відповіді на ці питання, особа визначається щодо того, як їй долати труднощі – виявляти активність у розв'язанні проблеми або ж займати позицію очікування, коли негаразди зникнуть самі з плином часу. Відповідно до цього образ Бога може виступати предикатором способів додання труднощів (копінг-стратегій), однак, це потребує детальнішого вивчення.

4. Пушкар А. В. Особливості психічного розвитку і образ "Я" дітей-сиріт в інтернатних закладах освіти / А. В. Пушкар // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / Проблеми загальної та педагогічної психології / За ред. С. Д. Максименка. – К., 2003. – Т. 5. – Ч. 7. – С. 252-255.

1. Boardings about themselves and their life / A. N. Balakirev, T. V. Bondar, N. Dudar et al. – K.: Ukrainskyi institute social'nykh doslidzen'. – Book 1. – 2000. – 134 p.

2. Kiz O. B. Self attitudes' features of pupils of boarding schools / O. B. Kiz // Scientific Papers of the G. S. Kostyuk Institute of Psychology APS Ukraine / Ed. by S. D. Maksymenko. – K., 2002. – Vol. IV. – Part 3. – P. 78-86.

3. Naumenko G. Social adaptation of young orphans / G. Naumenko // Pedagogy and Psychology. – 1999. – № 3. – P. 66-71.

4. Pushkar A. V. Peculiarities of mental image and the image of "I" of orphans in institutions of education / A. V. Pushkar // Scientific Papers of the G. S. Kostyuk Institute of Psychology APS Ukraine / Problems of General and Educational Psychology / Ed. by S. D. Maksymenko. – K., 2003. – Vol. 5. – Part 7. – P. 252-255.

Надійшла до редколегії 08.10.13

Аналіз останніх публікацій. Образ Бога посідає центральне місце у світогляді віруючих осіб [1]. Цей образ утворюється як система значень та сенсу стосовно Господа, яка вибудовується у свідомості віруючої особи. Значення розкривають свої властивості у сфері пізнання людиною себе та навколишнього світу, а сенс – у міжособистісній та почуттєвій сферах. Образ Бога постає як складний конструкт, за допомогою якого людина організовує свою діяльність. У ньому поєднані не лише знання особи про догми церковної спільноти, але й інтерпретація подій та явищ, які відбуваються у житті віруючої людини. Враховуючи те, що особистість не просто "знаходить" свій життєвий світ, а зростає та здійснюється у ньому (Т. Титаренко), вважаємо, що образ Господа доцільно розглядати не лише як відображення попереднього досвіду окремої людини та знань, вироблених релігійною спільнотою, а й як те, за

допомогою чого виражається ставлення індивіда до реальності, яку він створює для себе.

Образ Бога конструюється у процесі усвідомлення індивідом своєї життєвої позиції і виявляється через мовну реальність, вербальну або символічну. Так, людина може описати Господа, перераховуючи, які риси йому притаманні, або зобразити його певними символами, знаками тощо. Часто особа уявляє Бога як міфічного персонажа або священнослужителя, який здійснює неймовірні дива. Господа людина може зображувати, беручи за зразок вигляд звичайної людини. В її свідомості Бог постає сильним та приємним мужчиною з бородою, довгим волоссям, у гарному вбранні, на голові якого є корона, який живе разом з ангелами на небесах. У процесі набуття релігійного досвіду образ Бога втрачає свою антропоморфність, перетворюючись у символічне поняття. Господь стає втіленням доброзичливості, справедливості, і/або жорстокості та байдужості [8, 9].

Усвідомлення особою того, чи надасть їй Бог допомогу у важку хвилину життя, пов'язане з майбутнім моделюванням проблемної ситуації та з'ясуванням того, яку роль буде виконувати Бог у процесі додання труднощів – помічника, який підтримає та скерує, або ж суворого судді, який перешкоджає досягненню бажаного. На зв'язок образу Бога із зусиллями, що докладає людина задля розв'язання проблемної ситуації, вказували К. Шефер, Р. Горзук, Е. Мейнард та Дж. Бйорк [11, 12]. Дослідники виявили, що схильність особи уявляти Бога доброзичливим та милосердним кореляє із прагненням передати йому відповідальність за додання труднощів, але вже після того, як людина намагалась досягти бажаного самостійно [11]. Відповідальність за розв'язання проблеми людина розподіляє між собою та Богом. Такі особи схильні почувати себе комфортніше, оскільки переконані, що за будь-яких обставин Господь буде поруч з ними і надасть їм необхідну допомогу.

На відміну від них, індивіди, які конструюють образ Бога, сповненого для них таємниць та міфічності, надають перевагу виключно одноосібному доданню труднощів [11]. Люди сумніваються у тому, що Господь їм допоможе і вкаже правильний шлях до змін, тому розраховують лише на власні сили. Особа припускає, що володіє необхідними уміннями, аби успішно подолати труднощі, а також підкреслює особисту відповідальність за цей процес.

Отже, на підставі уявлення про Бога можна передбачити, як саме людина, яка ідентифікує себе як віруючу, буде долати труднощі – одноосібно, не розраховуючи отримати допомоги від Господа, або ж спільно із вищою силою, вважаючи, що Бог зробить для неї чудо. Для перевірки цього припущення проведено емпіричне дослідження.

Результати емпіричного дослідження. З метою передбачення стратегій розв'язання проблемних ситуацій людьми, які по-різному уявляють Бога, використано такі методики: "Образ Бога в релігійних осіб" М. Єсип [4], методику "Способи додання труднощів" Р. Лазаруса і С. Фолькман в адаптації С. Хаїрової та модифікації М. Єсип, методику "Релігійні копінг-стратегії" К. Парґамента, Г. Кюніґа, Л. Перез в адаптації М. Єсип [2], методику "Людина – Бог: типологія переживань" М. Єсип [3], "Діагностика міжособових стосунків" Т. Лірі.

Групою опитаних стали 370 осіб дорослого віку (21-35 років): з-поміж них 184 жінки та 186 чоловіків. Вибір цієї вікової категорії аргументований тим, що дорослі люди, які ідентифікують себе як віруючі, мають сформовані у цьому віці релігійні погляди [6]. Підтвердження цьому знаходимо у результатах відсоткового співвідношення осіб залежно від того, як вони уявляють Бога.

З'ясовано, що переважна більшість опитаних віруючих осіб (85,2 %) вже визначилась, які риси, на їхню думку, характеризують образ Бога. Зокрема кожному другому респонденту притаманний образ люблячого та доброзичливого Бога (48,5 % осіб). Кожна третя опитана віруюча людина (36,7 % осіб) уявляє його жорстоким та байдужим. Однак є й такі респонденти, їх очевидно меншість (14,8% осіб), яким важко визначитися щодо цього питання. Вони невпевнені у тому, чи Бог є втіленням любові, милосердя та могутності або, може, деспотизму, несправедливості та байдужості до її проблем.

З'ясуємо, яким стратегіям додання труднощів надають перевагу особи з різним уявленням про Бога. Згідно результатів однофакторного дисперсійного аналізу (аналізу варіацій та тесту Шеффе) при $p < 0,01$ виявлено, що віруючі з позитивним типом образу Бога демонструють вищі показники за шкалами "Позитивний тип релігійних копінг-стратегій" ($M=6,027$; $F=26,298$), "Проблемно орієнтований тип світських копінг-стратегій" ($M=5,382$; $F=6,324$), "Емоційно орієнтований тип світських копінг-стратегій" ($M=5,729$; $F=7,095$) та "Унікаючий тип світських копінг-стратегій" ($M=5,576$; $F=5,022$), порівняно з тими, хто не визначився щодо образу Бога (M становить 4,973; 4,625; 5,000; 4,838 відповідно).

Отже, особи, які уявляють Бога милосердним, використовують найрізноманітніші способи додання труднощів. Одні з них зосереджуються на проблемі (11,5 %), інші докладають зусилля, щоби підтримувати емоційну рівновагу (8,4 %). Однак переважно віруючі, яким притаманний образ турботливого та могутнього Бога, очікують, коли проблеми зникнуть самі з плином часу (24,4 %). При цьому важливо зауважити таке: будь-які зусилля, які докладає людина задля успішного додання труднощів, мають бути тісно пов'язані з її релігійними переконаннями. Майже кожна друга опитана особа, яка уявляє Бога джерелом любові та доброти, прагне долучити його до процесу додання труднощів (41,2 %).

Оскільки віруючі, яким характерний позитивний тип образу Бога, схильні використовувати різні копінг-стратегії, необхідно з'ясувати, що спонукає їх займати певну позицію у процесі додання труднощів. Результати кореляційного аналізу при $p < 0,05$ вказують на те, що на вибір способів розв'язання проблемних ситуацій впливає емоційна сфера опитаних – те, які переживання їх сповнують до Бога. Виявлено, що шкала "Позитивний тип образу Бога" взаємопов'язана зі шкалами "Любов" (значення r для груп з різними копінг-стратегіями коливається від 0,184 до 0,829), "Піднесеність" (значення r для груп з різними копінг-стратегіями коливається від 0,184 до 0,711), "Почуття таємничого" (значення r для груп з різними копінг-стратегіями коливається від 0,173 до 0,586).

Особа, яка уявляє Бога досконалим та верховним у всьому, сповнюється до нього ніжними та дружніми почуттями. Вона переживає любов та вдячність щодо Бога. Будучи впевненою у тому, що він будь-якої хвилини прийде їй на допомогу, особа намагається проаналізувати проблему, розробляє план щодо її розв'язання (значення r коливається від 0,469 до 0,532). Заручитись підтримкою вищої сили, на думку людини, можна тоді, коли вона визнає власну гріховність і попросить прощення за свої несправедливі вчинки. Підтвердження цьому є числові показники відповідних шкал при $p < 0,01$: шкала "Проблемно орієнтований тип світських копінг-стратегій" взаємопов'язана зі шкалами "Співробітництво" ($r=0,465$) та "Релігійне очищення і прощення" ($r=0,450$), які корелюють зі шкалою "Позитивний тип релігійних копінг-стратегій" ($r=0,843$; $r=0,876$ відповідно). Розглядаючи проблемну ситуацію як частину Божого плану, метою якого є духовне відроджен-

ня людини, віруючі прагнуть подолати або змінити ситуацію, яка викликає у них труднощі. Для цього особа шукає необхідну інформацію, яка би сприяла розв'язанню проблеми, розробляє на цій основі стратегічний план, що, де і коли слід зробити для подолання труднощів. Детальний аналіз проблеми сприяє її переосінці або розумінню того, що потрібно звернутись по допомогу до Бога.

Займати більш пасивну позицію у процесі долання труднощів спонукає особу, яка уявляє Бога милосердним та люблячим, переживання провини щодо нього. Зокрема, згідно результатів кореляційного аналізу при $p < 0,01$, шкала "Провина" пов'язана зі шкалами "Піднесеність" ($r=0,499$), "Любов" ($r=0,430$), "Почуття таємничого" ($r=0,375$), а також "Позитивний тип образу Бога" ($r=0,468$). Попри те, що особа приписує Богу доброзичливість, переживає вдячність та ніжність щодо нього, у неї з'являється почуття жалю – можливо вона образила Бога своїм гріхом, піддалась якій-небудь спокусі. Муки совісті, які сповнюють людину, спонукають її дистанціюватись від проблеми, вона докладает зусилля, щоби зменшити своє емоційне напруження (згідно результатів кореляційного аналізу при $p < 0,05$ шкали "Унікаючий тип світських копінг-стратегій" та "Емоційно орієнтований тип світських копінг-стратегій" взаємопов'язані, де значення r коливається від 0,185 до 0,376).

Важливо зауважити, що зв'язок негативно забарвлених переживань зі схильністю уявляти Бога доброзичливим та турботливим простежується і в інших дослідженнях. Б. Кострубець говорить про "синівський" страх, зазначаючи, що людина боїться поранити Господа своїм гріхом або непослухом, однак у даному випадку це лише потенційно несправедливий вчинок [10]. Особа ще не згрішила, але переживає страх перед ним за те, що в майбутньому може піддатись якій-небудь спокусі і буде покараною, хоча і справедливо, Богом.

Результати емпіричного дослідження показали, що зі зростанням почуття провини людина докладает зусилля, щоби дистанціюватись від неї. Для цього вона зосереджується більше на релігійних практиках: відвідує богослужіння, присвячує чимало часу молитовним роздумам, приступає до святої сповіді та причастя (шкали "Унікаючий тип світських копінг-стратегій" та "Позитивний тип релігійних копінг-стратегій" ($r=0,359$) взаємозалежні при $p < 0,01$).

Цікавими при цьому виявився той факт, що 38,2 % тих, хто уявляє Бога доброзичливим та милосердним, вважають його безсилим змінити що-небудь у їхньому житті. Підтвердження цьому знаходимо і за результатами однофакторного дисперсійного аналізу (аналізу варіацій та тесту Шеффе): особи, які схильні використовувати негативний тип релігійних копінг-стратегій, демонструють вищі бали не лише за шкалою "Бог як деспот" ($F=4,07$; $p=0,018$; $M=5,236$) у порівнянні з іншими, а й за шкалами "Бог як добродій" ($F=17,97$; $p=0,000$; $M=5,132$), "Бог як опікун" ($F=37,57$; $p=0,000$; $M=5,351$) та "Бог як Абсолют" ($F=17,28$; $p=0,000$; $M=6,614$), порівняно з тими, кому важко визначитися щодо цих способів.

Отже, кожна третя особа, яка підкреслює позитивні риси в образі Бога, вважає себе покинутою ним у важкій ситуації. Вона вважає, що Господь втратив свою могутність що-небудь змінити у її житті, посилаючи їй випробування як кару за її численні гріхи. Людину, незадоволену ставленням до себе Бога, охоплюють ворожі та тривожні почуття щодо нього. На це вказують результати кореляційного аналізу при $p < 0,01$: шкала "Негативний тип релігійних копінг-стратегій" пов'язана зі шкалами "Ворожість" ($r=0,410$) та "Страждання" ($r=0,288$). Розчарована та засмучена людина стає все більш напруженою та збентеженою через появу нега-

тивних почуттів до Господа (значення r коливається від 0,495 до 0,634 при $p < 0,01$). Переживаючи сором, особа частіше підкреслює в його образі доброзичливі риси ($r=0,332$ при $p < 0,01$).

У цей самий час, однак, вона розмірковує і над негативним боком образу Бога. Так, згідно результатів кореляційного аналізу, шкали "Позитивний тип образу Бога" та "Негативний тип образу Бога" взаємозалежні ($r=0,374$ при $p < 0,01$). Віруюча людина, вважаючи себе покинутою Богом у важкій ситуації, не лише звертає увагу на його святість та божественну сутність, але й на те, що він відштовхнув її у важливий для неї момент і постійно карає її за гріхи.

Незадоволеність особи стосовно того, що Господь відмовився їй допомагати, тісно пов'язана із зростанням її недовіри до оточуючих. Підтвердженням цього є результати однофакторного дисперсійного аналізу (аналізу варіацій та тесту Шеффе): особи, які схильні використовувати негативний тип релігійних способів долання труднощів, демонструють вищі бали за шкалою "Недовірко-скептичний тип стосунків" ($M=7,972$; $F=7,458$ при $p=0,000$), порівняно з тими, хто надає перевагу позитивному типу цих стратегій.

Отже, людина, переконана у тому, що Господь покинув її у важку хвилину життя, частіше за інших підозрює близьких у недобррозичливому до себе ставленні особливо тоді, коли прагне отримати від них будь-яку допомогу. Однак недовіра до інших, а також переживання ворожих почуттів щодо Господа, як було показано у дослідженні, проведеному нами раніше [5], вказують на наявність в уяві віруючих образу жорстокого та байдужого Бога, а не милосердного та люблячого. Тому вважаємо, що особи, які незадоволені ставленням Бога до себе у важкій ситуації, лише декларують те, що Господь є доброзичливим та милосердним, оскільки вважають за необхідне дотримуватись поглядів, згідно з якими Бог є втіленням досконалості та джерелом безмежної любові. Заявляють про свою позицію такі люди задля підтримання власного "статусу християнина", аби не протиставляли себе іншим. Проаналізуємо детальніше, як долають труднощі ті, хто уявляє Бога суворим суддею, який карає за будь-які їхні гріховні вчинки.

Результати однофакторного дисперсійного аналізу (аналізу варіацій та тесту Шеффе) вказують на те, що особи з негативним типом образу Бога демонструють вищі статистично значущі бали за шкалою "Негативний тип релігійних копінг-стратегій" ($M=5,655$; $F=12,133$ при $p < 0,01$). Людина, в уяві якої Бог став далеким та недосяжним для неї, вважає, що він відмовився їй допомагати та підтримувати у скрутні хвилини життя. Будь-яке випробування сприймається як покарання, бо в людини є багато гріхів, на які, на її думку, спокусив її диявол.

Схильність до вибору негативного типу релігійних копінг-стратегій переживання ворожості ($r=0,803$) та сумніву ($r=0,406$) до Бога. Зазначимо також, що однойменні шкали, які відповідають за перераховані вище почуття до Бога, взаємопов'язані зі шкалою "Бог як деспот" ($r=0,374$; $r=0,429$ відповідно), що входить до негативного типу образу Бога.

Гнів, страждання та невпевненість, які переживає людина до Бога, сприяють тому, що вона частіше сумнівається у його могутності та силі здійснити для неї чудо. При цьому особа переконується у тому, що Господь покинув її у скрутну для неї хвилину, завдяки доповіді, здобутому у сфері міжособистісних взаємин. Людина, яка не довіряє близьким, частіше вважає, що Бог покинув її у важкій ситуації ($r=0,245$ при $p < 0,05$). Виявляючи вороже ставлення до оточуючих, особа все частіше переживає незадоволення тим, що члени релігій-

ної спільноти і сам Господь, на її думку, покинули та відвернулись від неї у важку хвилину життя.

Розчарування, яке сповнює людину, спонукає її займати пасивну позицію у процесі додання труднощів. Так, згідно результатів кореляційного аналізу при $p < 0,01$ шкали "Негативний тип релігійних копінг-стратегій" та "Унікаючий тип світських копінг-стратегій" взаємопов'язані ($r = 0,322$). Особа, яка уявляє Бога байдужим деспотом, який втратив свою могутність що-небудь змінити у її житті, займає позицію очікування того, коли труднощі зникнуть самі з плином часу. Вона докладає зусилля, щоби дистанціюватись від проблем, які виникають, зосереджуючи свою увагу на тих видах діяльності, які найменше пов'язані для неї з труднощами.

Кожній шостій віруючій людині, як було показано, важко визначитись щодо образу Бога. З'ясуємо, яким стратегіям додання труднощі вони надають перевагу. Результати математико-статистичного опрацювання даних вказують на те, що особи, які мають розмитий образ Бога, сумніваються щодо вибору способів розв'язання проблемних ситуацій. Цей зв'язок підкріплюється сплеском амбівалентних почуттів до Бога. Так, згідно результатів кореляційного аналізу при $p < 0,01$ шкала "Негативний тип образу Бога" та шкали "Позитивний тип образу Бога" ($r = 0,389$), "Ворожість" ($r = 0,455$), "Страждання" ($r = 0,372$), "Сумнів" ($r = 0,380$) взаємозалежні. При цьому шкала "Позитивний тип образу Бога" пов'язана зі шкалами "Піднесеність" ($r = 0,536$) та "Любов" ($r = 0,535$). Отож, віруюча людина, якій важко визначитись у питанні щодо релігійних уявлень, переживає амбівалентні почуття до Бога: радість та відчай, вдячність та сумнів.

Сповнена цих переживань особа сумнівається стосовно того, чи допоможе їй Бог у важку для неї хвилину життя. Підтвердження цьому знаходимо у результатах кореляційного аналізу при $p < 0,01$: шкала "Негативний тип релігійних копінг-стратегій", яка пов'язана зі шкалами "Ворожість" ($r = 0,569$), "Страждання" ($r = 0,628$), "Сумнів" ($r = 0,612$), "Провина" ($r = 0,553$), має тенденцію зростати зі зростанням показників за шкалою "Позитивний тип релігійних копінг-стратегій" ($r = 0,368$), яка пов'язана зі шкалами "Піднесеність" ($r = 0,493$), "Любов" ($r = 0,573$) та "Провина" ($r = 0,399$). Поява будь-яких із цих переживань спричиняє сплеск інших (показник кореляції між ними коливається від 0,358 до 0,699 при $p < 0,01$). Віруюча людина, яку охоплюють амбівалентні почуття до Бога, починає сумніватись щодо вибору способів додання труднощів (значення r коливається від 0,368 до 0,545 при $p < 0,05$). Особі важко визначитись стосовно того, чи надасть їй Господь необхідну підтримку, вона невпевнена, чи розробляти план діяльності, спрямований на розв'язання проблеми, послаблювати емоційне напруження, викликане появою труднощів, а, можливо, пасивно очікувати, коли важка ситуація зникне сама.

Висновки. Людина, перебуваючи у проблемній ситуації, часто замислюється над тим, якими ресурсами вона володіє для того, щоби подолати труднощі. Віруюча особа, яка визнає існування надприродної реальності, передбачає отримати допомогу не лише від близьких, але і від вищої сили. Розмірковуючи над тим, яким, на її думку, є Бог, вона визначається з тим, які зусилля їй докласти у важкій ситуації, щоби досягнути бажаного. Результати емпіричного дослідження вказують на те, що образ Бога виступає предикатором вибору стратегій додання життєвих труднощів. Переважання в уяві віруючої особи образу люблячого Бога пов'язане з прагненням активно впливати на розв'язання проблемної ситуації. Конструювання образу байдужого Бога вказує на те, що людина займає пасивну позицію очікування

того, що труднощі зникнуть самі, без її участі. Якщо індивід невпевнений щодо того, яким до нього є Бог, йому стає важко визначитись стосовно вибору копінг-стратегій.

Список використаних джерел

1. Грановская Р. М. Психология веры / Р. М. Грановская. – СПб.: Издательство "Речь", 2004. – С. 267–379.
2. Єсип М. З. Адаптація методики "Релігійні копінг-стратегії" (RCOPE) К. Парґамента, Г. Кюнґа і Л. Перез / М. З. Єсип // Соціальна психологія. – 2010. – № 2(40). – С. 150–160.
3. Єсип М. З. Апробація методики "Людина – Бог: типологія переживань" (ЛБТП) / М. З. Єсип // Практична психологія та соціальна робота. – 2010. – № 2(131). – С. 47–56.
4. Єсип М. З. Апробація методики "Семантичний диференціал образу Бога" (СДОБ) / М. З. Єсип // Практична психологія та соціальна робота. – 2010. – № 1(130). – С. 29–38.
5. Єсип М. З. Психологічні особливості міжособових стосунків людей, схильних використовувати різні релігійні копінг-стратегії / М. З. Єсип // Психологічні перспективи: спеціальний випуск. Психологія професійної діяльності працівників соціальної сфери / гол. ред. М. Слюсаревський. – К., 2012. – С. 126–133.
6. Психологія: з викладом основ психології релігії / ред. О. Ю. Макселон; пер. з пол. Т. Чорновіл. – Львів: Свічадо, 1998. – С. 249–302.
7. Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин [Електронний ресурс] // Інформаційно-аналітичні матеріали до Круглого столу ["Державно-конфесійні відносини в Україні, їх особливості і тенденції розвитку"], (8 лютого 2011 р.). – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/upload/prz_2011_Rlg_sml.pdf
8. Deconchy J.-P. The idea of God: Its emergence between 7 and 16 years / J.-P. Deconchy // From religious experience to a religious attitude / Ed. by A. Godin. – Chicago: Loyola University Press, 1965. – P. 97–108.
9. Fowler J. W. Stages of faith: The psychology of human development and the quest for meaning / J. W. Fowler. – San Francisco: Harper and Row, 1981. – 254 p.
10. Kostrubiec B. Obrazy postmodernizmu. Badania empiryczne obrazu siebie i obrazu Boga u zwolenników postmodernizmu / B. Kostrubiec. – Lublin: RW KUL, 2004. – 268 s.
11. Maynard E. A. Religious coping style, concept of God and personal variables in threat, loss and challenge situations / E. A. Maynard, R. L. Gorsuch, J. P. Bjorek // Journal for the Scientific Study of Religion. – 2001. – Vol. 40. – P. 65–79.
12. Schaefer C. A. Psychological adjustment and religiousness: The multivariate belief-motivation theory of religiousness / C. A. Schaefer, R. L. Gorsuch // Journal of Scientific Study of Religion. – 1991. – Vol. 30. – No. 4. – P. 448–461.
1. Granovskaya R. M. Psychology of faith / R. M. Granovskaya. – St. Petersburg: Publishing "Rech", 2004. – P. 267–379.
2. Jesyp M. Z. Adaptation techniques "Religious coping strategies" (RCOPE) by K. Pargament, G. Kyunig and L. Perez / M. Z. Jesyp // Social'na Psychologiya. – 2010. – № 2(40). – P. 150–160.
3. Jesyp M. Z. Testing methods "Man – God typology experiences" (LBTP) / M. Z. Jesyp // Practychna psychologiya i social'na robota. – 2010. – № 2(131). – P. 47–56.
4. Jesyp M. Z. Testing methods "semantic differential image of God" (SDOB) / M. Z. Jesyp // Practychna psychologiya i social'na robota. – 2010. – № 1(130). – P. 29–38.
5. Jesyp M. Z. Psychological characteristics of interpersonal relationships people tend to use different religious coping strategies / M. Z. Jesyp // Psychological Perspectives: Special Edition. Psychology of professional social workers / Head. eds. M. Slyusarevskiy. – K., 2012. – P. 126–133.
6. Psychology: outlining the foundations of psychology of religion / ed. by Y. Makselon; transl. by T. Chornovil. – Lviv: Svichado, 1998. – P. 249–302.
7. Religion and Power in Ukraine: problems of relations [electronic resource] // Informational materials to the Round Table ["Church-state relations in Ukraine, their features and trends"], (February 8, 2011). – Mode of access: http://www.razumkov.org.ua/upload/prz_2011_Rlg_sml.pdf
8. Deconchy J.-P. The idea of God: Its emergence between 7 and 16 years / J.-P. Deconchy // From religious experience to a religious attitude / Ed. by A. Godin. – Chicago: Loyola University Press, 1965. – P. 97–108.
9. Fowler J. W. Stages of faith: The psychology of human development and the quest for meaning / J. W. Fowler. – San Francisco: Harper and Row, 1981. – 254 p.
10. Kostrubiec B. Obrazy postmodernizmu. Badania empiryczne obrazu siebie i obrazu Boga u zwolenników postmodernizmu / B. Kostrubiec. – Lublin: RW KUL, 2004. – 268 s.
11. Maynard E. A. Religious coping style, concept of God and personal variables in threat, loss and challenge situations / E. A. Maynard, R. L. Gorsuch, J. P. Bjorek // Journal for the Scientific Study of Religion. – 2001. – Vol. 40. – P. 65–79.
12. Schaefer C. A. Psychological adjustment and religiousness: The multivariate belief-motivation theory of religiousness / C. A. Schaefer, R. L. Gorsuch // Journal of Scientific Study of Religion. – 1991. – Vol. 30. – No. 4. – P. 448–461.

М. Есип, ассист.
Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Львов

ОБРАЗ БОГА КАК ПРЕДИКАТОР СПОСОБОВ ПРЕОДОЛЕНИЯ ТРУДНОСТЕЙ

Показано, что образ Бога является предикатором выбора стратегий преодоления жизненных трудностей. Преобладание в воображении верующего человека образа любящего Бога связано со стремлением активно влиять на решение проблемной ситуации. Конструирование образа равнодушного Бога свидетельствует о том, что человек занимает пассивную позицию в ожидании того, что трудности исчезнут сами по себе. Если у индивида отсутствует четкое представление Бога, ему трудно определиться относительно выбора копинг-стратегий.

Ключевые слова: образ Бога, светские копинг-стратегии, религиозные копинг-стратегии, верующие.

M. Jesyp, Assistant
Ivan Franko National University of Lviv, Lviv

IMAGE OF GOD AS PREDICTOR OF COPING STRATEGIES

It has been clarified that the image of God predicts the choice of the strategy in overcoming difficulties in life. Believer's image of loving God is related to willingness actively influence resolving problems. By creating an image of indifferent God one shows that he/she is passive spectator in life, who expects problems to go away on their own. If one is not certain who God is for him/her then it gets much harder for them to choose coping-strategies.

Key words: image of God, secular coping-strategies, religious coping-strategies, believers.

УДК 159.923

Т. Завада, ассист.
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, Львів

ОСОБЛИВОСТИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ ТА САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті досліджується проблема прагнення особистості до досконалості з позиції самоактуалізації та перфекціонізму. Піднято питання доцільності виокремлення категорії "нормальний" перфекціонізм, критерії якого практично ідентичні з критеріями "самоактуалізованих" людей за А. Маслоу. Також представлено результати емпіричного дослідження, в якому виявлено обернено пропорційний зв'язок між патологічним перфекціонізмом та самоактуалізацією особистості.

Ключові слова: перфекціонізм, "патологічний" перфекціонізм, "нормальний" перфекціонізм, самоактуалізація, самореалізація.

Починаючи із Стародавніх часів і закінчуючи сьогодні, людину завжди цікавили проблемами пізнання власного внутрішнього світу, розкриття своїх можливостей, розвиток внутрішніх якостей. Самоактуалізація (як потреба "самості" актуалізуватись) займає чільне місце в гуманістичній психології. Розкриваючи різні аспекти свого Я, людина тим самим забезпечує собі ефективне функціонування в суспільстві, внутрішню гармонію, психологічне благополуччя. Проте, самовдосконалення може набирати іноді й дисфункціонального значення, перетворюватись на погоню за власним ідеалом, проявляється у переконанні, що ідеал існує у його варто досягти. Такий феномен розкривається через концепт перфекціонізму.

Отже, **мета** дослідження полягає у вивченні особливостей взаємозв'язку перфекціонізму та самоактуалізації особистості.

Об'єкт – перфекціонізм як психологічний феномен.

Предмет – дослідження впливу перфекціонізму на процес самоактуалізації особистості.

Самоактуалізація – це внутрішнє прагнення людини якомога повніше розкрити свої можливості, здібності тощо. Суть самореалізації полягає не у цілковитій реалізації свого потенціалу (що практично не можливо), а лише тих сторін, які є найбільш значимими для людини. М. Фрідман вдало зауважує "потенціал – це лише початок, адже людина обирає лише одну річ, залишивши тисячу нереалізованими" [5].

Проблемами самоактуалізації особистості займалися як зарубіжні так і вітчизняні науковці. Зокрема, питання самоактуалізації висвітлені у працях А. Маслоу, Р. Мея, К. Роджерса, В. Франкла, Б. Г. Ананьєва, К. А. Абульханової-Славської, О. Г. Асмолова, І. Д. Бежа, Л. І. Божович, Л. С. Виготського, Г. С. Костюка, О. М. Леонтьєва, С. Д. Максименка, С. Л. Рубінштейна, В. О. Татенка, Т. М. Титаренко та ін.

Найбільш повно даний концепт розробив А. Маслоу. Як вважає дослідник, самоактуалізація – найвища по-

треба особистості (відповідно до розробленої ним "ієрархії потреб"), що полягає у неперервній реалізації людиною на протязі всього життя своїх внутрішніх можливостей; відповідність своїй внутрішній природі – "людина має бути такою, якою вона може бути" [4]. А. Маслоу зауважує, що людська природа – неідеальна. І навіть "самоактуалізованим" людям притаманний егоїзм, депресія, гнів, страх тощо. Це важливе уточнення, адже, самоактуалізація – це вагомий фактор, що мотивує особистість до розкриття внутрішніх сторін свого Я, проте, це та вершина, яку людина ніколи не зможе досягти.

Подібним, на перший погляд, до поняття самоактуалізації, виступає концепт перфекціонізму. Загалом, під перфекціонізмом розуміють прагнення особистості до досконалості.

Одні дослідники розглядають перфекціонізм як чинник, що позитивно впливає на формування особистості (О. Артем'єва, С. Волкова, К. Дембровські, І. Малкіна-Пих, О. Савенков, Г. Чепурна), інші – як дисфункціональну особливість (Д. Берн, М. Холлендер, Р. Шафран, О. Соколова, Н. Гаранян, А. Холмогорова, Т. Юдєєва). В залежності від впливу, що здійснюється на людину, прийнято розрізняти нормальний та патологічний (або позитивний і негативний, функціональний і дисфункціональний, здоровий і хворобливий, нормальний і невротичний) перфекціонізм.

Розглянемо особливості *нормального перфекціонізму*, що виділяються науковцями.

Американський дослідник Д. Хамачек вперше запропонував виділяти різні види перфекціонізму. Як зауважує автор, особи з адаптивним перфекціонізмом встановлюють для себе високі стандарти, і є гнучкими у різних життєвих ситуаціях. Автор вважає, що нормальний перфекціонізм сприяє підвищенню самооцінки та задоволеності результатами діяльності, забезпечує лідерські якості, мотивацію для досягнення цілей, активність, високу працездатність, усвідомлення власних можливостей [7].